

Geleneksel Safranbolu Evlerinde Mekan Ve Donatı Etkileşiminin İncelenmesi

Investigation of Space and Equipment Interaction in Traditional Safranbolu Houses

Üsame Şükrü BALI¹

Özet

Orta Asya'dan göçerek gelen ve toplu yaşama kültürünü benimseyen türkler, barınma ve yaşamsal fonksiyonlarını gerçekleştirdikleri çadırlardaki mekansal düzeni, yerleşik hayata geçtikten son inşa ettikleri konutlardada göstermişlerdir. Göçebe kültüründe benimsenen yalınlık ve işlevsellik kavramı türk evinin gelişiminde de gözlemlenmiş, geleneksel yaşam ve mahremiyet algısı korunmuştur. Odalar arası bağlantıyı sağlayan sofa, oturma, yatma, yemek yeme ve banyo ihtiyacını karşılayan odalar türk evinin temelini oluşturmaktadır. Yine bu mekanları oluşturan donatılar da yalınlık, işlevsellik ve mahremiyet olguları ile gelişmiş ve günümüzdeki türk evi kültürünü oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: Geleneksel Safranbolu Evi, Donatılar, Oda, Yalınlık.

Abstract

The Turks, who migrated from Central Asia and adopted the culture of collective living, showed the spatial order in the tents where they realized their shelter and vital functions in the houses they built after they settled down. The concept of simplicity and functionality adopted in nomadic culture was also observed in the development of the Turkish house, and the traditional perception of life and privacy was preserved. The sofa, which provides the connection between the rooms, the rooms that meet the needs of sitting, sleeping, eating and bathing constitute the basis of the Turkish house. Again, the fittings that make up these spaces have also developed

¹ Necmattin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Konya (Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi), E-posta: usamebali@gmail.com

with the facts of simplicity, functionality and privacy and have formed the Turkish house culture of today.

Keywords: Traditional Safranbolu house, Equipment, Room, Simplicity.

1. GİRİŞ

Türk evi, zaman içerisinde büyük gelişmeler göstermiş; yayıldığı iklim, kültür ve bölgelerde farklı tipler meydana getirmiştir. Buna rağmen bütün geleneksel Türk evleri benzer kültürel değerlere bağlı kaldıkları için tasarım ve çözümleri belirli fonksiyonlara hizmet edecek şekilde benzerlik göstermektedir. Özellikle İslamiyet'in kabulü ve yerleşik yaşama geçişin de etkisiyle mahremiyet anlayışı tasarımların şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Geleneksel Türk evlerinin plan özellikleri, evlerdeki kat kullanımı, sofalar, haremlik selamlık odaları, kim geldi pencereleri, döner dolaplar, gömme dolaplar, kapılar, kapı tokmakları vb. birçok donatı ve aksesuar, yaşam kültürü ile şekillenen tasarım unsurlarıdır (Yıldırım vd.,2009).

Buna göre sofa ve odalar Türk evinin vazgeçilmez mekanlarındandır ve kendilerine has donatılar bulundurulur. Kat planlarının merkezinde konumlandırılan sofa, evin bulunduğu iklim özelliklerine göre açık ya da kapalı olarak tasarlanmıştır. Sofa günümüz evlerindeki hol ve oturma odasının görevini üstlenmiş hem mekanlar arası geçişi hem de aile bireylerinin toplandığı ortak yaşam alanını oluşturmuştur. Türk evlerinin ana unsuru ise odalardır. Odalar fonksiyon sınırlaması olmaksızın yaşamsal fonksiyonları karşılayacak şekilde tasarlanmışlardır. Yaşamla ilgili oturma, dinlenme, yemek hazırlama, pişirme, yemek yeme, ısınma, yatma, çalışma gibi eylemlerin tümü her bir odada rahatlıkla yapılabilir (Hacıbaloğlu, 1989). Bu yönü ile oda; gün içinde yemek hazırlanan, kahve pişirilen, oturlan; gece ise yüklük içerisinde çıkartılan yataklar ile yatılabilen ya da duş alınabilen bir mekan olmaktadır (Şekil).

Şekil 1. Türk evi odasının gündüz ve gece kullanımı (Günay, 1998)

2. 2. GELENEKSEL SAFRANBOLU EVLERİNDE PLAN, MEKAN VE DONATI

Safranbolu evleri de türk evi mimarisini ve kültürünü en iyi yansıtan örneklerden biridir. Geçmiş Paleolitik çağlara kadar giden Safranbolu, UNESCO tarafından bir Osmanlı kenti olarak 1994 yılında Dünya Mirası olarak kabul edilmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde Safranbolu'nun ekonomik açıdan özel bir yeri vardır (Beyazıt, 2014). 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başlarında sahip olduğu kapalı ev içi üretim ekonomisine dayanan ataerkil geniş aile yapısı, Safranbolu evlerinin tasarım ilkelerini etkilemiştir. Safranbolu evlerinde ekonomik ve toplumsal açıdan varlıklı, eğitilmiş, görgülü bireylerin yaşadığı bilinmektedir (Ulukavak 2007).

2.1. GELENEKSEL SAFRANBOLU EVLERİNDE PLAN

Safranbolu evleri, diğer Türk evlerinden plan tipolojisi açısından farklı değildir (Şekil 2). Osmanlı Türk evlerinin planını oluşturan elemanlar:

- Odalar
- Sofalar (çardaklar), eyvanlar ve diğer elemanlar
- Geçitler, aralar ve merdivenler
- Ahırlar ve taşlıklar olarak sıralanır.

Diğer bazı elemanlar kat planlarını etkilemese de evin işlevsel parçaları olan mutfak, çamaşırlık, kiler, hamam ve helâdır. Bunlar evin içine girildiği zaman sofanın bir kenarına yerleştirilir.

Safranbolu evleri bir ile dört arasında eyvan ve oda sayısına sahiptir. Odalar, eyvanlar arasına konumlandırılır (Şekil 3). Bu şekilde geniş aile yaşam tarzında çekirdek aileler için birer yaşam alanı oluşturularak tüm ihtiyaçların bu odalarda karşılanması beklenmektedir. Safranbolu evlerinin bir diğer önemli unsuru da selamlık veya selamlık odasıdır. Selamlıklar evin erkek bireylerine ait odalar denilebilir. Bu odalarda evin erkek bireylerinin iş görüşmelerini gerçekleştirdiği ve önemli misafirlerini ağırladığı, özenle süslenmiş mekanlardır.

Şekil 2. Safranbolu evi plan örneği (Bayazıt, 2014)

Şekil 3. Türk evi merdiven üstü eyvan örneği (Binay, 2021)

2.2. GELENEKSEL SAFRANBOLU EVLERİNDE MEKAN VE DONATI

2.2.1. GELENEKSEL SAFRANBOLU EVLERİNDE SOFA VE EYVAN

Sofa bütün fonksiyonların birleştiği ve dağıldığı bir merkezdir. Bundan dolayı eyvan da günün geçirildiği sofanın ucundaki önemli bir mekandır. Eyvanda sedir ya da bir seki yer alır. Günlük yaşamın geçirildiği bu mekân kadınların oturup ev işlerini yapabilecekleri, arkadaşları ile sohbet edebilecekleri, minderlerle döşenmiş, halı kaplı bir yerdir. Genellikle odalar sofanın iki kenarına dizilir. Bunların genellikle iki ucunda eyvanlar bulunur. Eyvan sayısı dörde kadar çıkabilir. Bu sofaların uçlarında sekili eyvanlar yer alabilir. Bazen eyvanın içine merdiven ve helâ yerleştirilir. Orta sofalı evlerde plan simetrik ve genellikle sofanın etrafında dört oda yer alır. Bu odalara sofadan üst katlarda pahlı kapılarla girilir (Şekil 4). Bu şekilde sofa sekizgen bir geometriye sahip olur. Sofanın dört tarafında eyvanlar olabileceği gibi bu eyvanların bazıları oda, bazıları ise helâ ve merdiven için kullanılır. İç sofalı örneklerde bazen bir, bazen daha çok basamakla çıkılan eyvan içindeki sekili oturma mekânı oluşturulmuştur. Bu mekânda pencere önünde sedir yer alabilir. Sofalarda yer alan eyvanlar çıkma yapabilir. Buraları daha çok günlük oturma mekânlarıdır. Bu eyvanların çıkma yapanları yazlık olarak adlandırılır; tavanları odalara ve sofaya göre daha alçaktır (Bayazıt, 2014).

Şekil 4. Türk evi sofa (Bayazıt, 2014)

2.2.2. GELENEKSEL SAFRANBOLU EVLERİNDE ODA

Türk evinin en önemli unsuru, temeli odadır. Türk evinde bağımsız bir yaşam alanı olan oda ile göçebe çadırının mekân organizasyonu arasındaki benzerliklerinden ötürü, Türk evinin kökeninin göçebelik dönemine dayandığı görüşü ileri sürülmektedir (Tokol,2017). Odalar her birinde evli bir çiftin yaşamlarını sürdürmelerine yetecek şekilde tasarlanmıştır. Odalarda oturma, yatma, yıkanma, yemek yeme ve hatta yemek pişirme gibi fonksiyonlar gerçekleştirilebilir. Odalar genel olarak benzer özelliklere sahiptir. Bunun nedeni türk toplumunda ataerkil aile yapısının bulunmasıdır. Aile tipolojisi ve ekonomik şartlar uzun süre değişmediği için oda tasarımları da değişmemiştir. Odalar yukarıdaki fonksiyonlara cevap verebilmesi için esnek bir planlamaya sahiptir (Şekil 5).

Şekil 5. Safranbolu evi oda planı örneği (Bayazıt, 2014)

2.2.2.1. SEDİR

Geleneksel türk evlerinin odalarında oturma işlevini karşılamak için kullanılan donatılara sedir denir. Türk evlerinde mobilya kültürü yoktur. Bunun yerine sabit elemanlar kullanılmıştır. Sedir bu sabit elemanlardan biridir. Sedir odanın pencere bulunan dış duvarlarına yaslanarak orta alanı işleve uygun kullanma imkanı sunmuştur. Genellikle yere yakın konumlandırılan sofa pencerelerin yerden yüksekliğini de belirlemiştir. Gündüzleri oturma fonksiyonunu yerine getiren sofa geceleri ise yatmak için kullanılmıştır. Odaların büyüklüğüne göre iki veya üç tarafına yerleştirilebilmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Sedir (Binay, 2021)

2.2.2.2.DOLAP

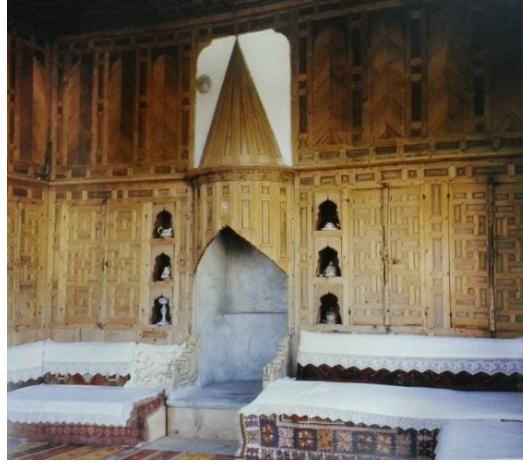
Dolaplar birden fazla işlev yüklenen (Şekil 7), odaların genellikle bir duvarını boydan boya kaplayan, dış yüzeyleri (kapakları) kare, dikdörtgen veya bitkisel motiflerle işlenmiş ahşap, sabit donatılardır. Fonksiyonelliği ön planda olan dolaplarda yalınlık ilkesi benimsenerek yapılmasına rağmen zaman içerisinde değerli eşyaları sergilemek amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar musandıra, çiçeklik, oymalar ve sergendir. Türk evinde odalar, günümüz evlerindeki oturma odası, yemek odası, yatak odası ve banyo işlevlerini bir arada karşılayacak şekilde tasarlandığı için gündüzleri döşeklerin saklandığı yüklükler gerektiğinde boşaltılarak gusülhane olarak kullanılarak odada kalanların banyo ihtiyaçlarını karşılamıştır. Dolaplar ise yorgan ve döşekler dışında eşyaların saklandığı derinlikleri yüklüklere göre daha az olan donatılardır. Çoğunlukla oda girişlerine ve ocak yanlarına yapılırlar. Bu dolaplara “buharı” denir.

Şekil 7. Yüklüğün gündüz ve gece kullanımı (Binay, 2021)

1.1.1.1. OCAK

Safranbolu evlerinde ocaklar (Şekil 8), oda düzenine ve işlevine göre şekillenmiştir. Odanın ısıtılması ve yemeğin pişirilmesi görevini üstlenen ocaklar genellikle yarım daire şeklinde duvarın ortasına konumlandırılarak odanın merkezine doğru çıkıntı yapmıştır ve üzerinde dumanı çekmesi için bir külâh konumlandırılmıştır.

Şekil 8. Ocak (Günay, 1998)

2.2.2.4. GUSÜLHANE

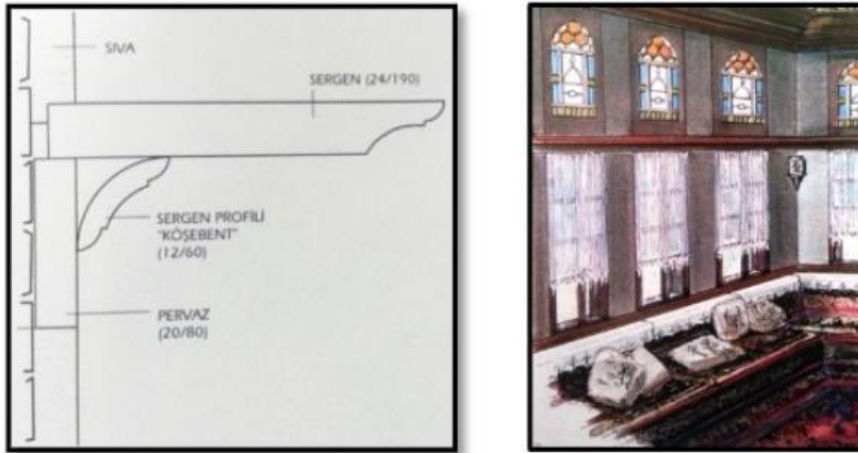
Yüklüklerin alt kısımları gusülhane olarak kullanılmaktadır (Şekil 9). Yüklüğün içerisinde bulunan yorgan ve döşekler çıkarıldıktan sonra yüklük tabanı olan tahta kaldırılır ve gusülhane meydana çıkar. Gusülhanenin taban malzemesi ahşaptır. Ayak altında ahşap bir ızgara bulunur ve pis su ahşap oluklarla bahçeye akmaktadır. Gusülhaneler içerisinde sıcak tutulması için genellikle odada bulunan ocağın yanında veya yan odanın ocağına yakınında olacak şekilde duvarda konumlandırılır. Ocakta güğümler vasıtasıyla ısıtılan su ile duş alınmaktadır. Tek kişinin sığabileceği büyüklükte olan gusülhaneler sıcak suyun buharıyla hızlı bir şekilde ısınmaktadır.

Şekil 9. Gusülhane (Piperno, 2021)

2.2.2.5.SERGEN

Genişliği 12-15 cm olan, pencere ve kapı yüksekliğinde olup, odayı çevreleyen bir raf çeşididir sergen. Odada gaz lambası ve çeşitli aksesuarların konulması için kullanılır. Türk evinin kullanılabilir maksimum yüksekliğini temsil eder. Bu yükseklik el ulaşabilecek bir yüksekliktir. Bu seviyenin altında kapı, pencere, dolaplar ve oturma alanı sınırlanmıştır. Sergenin yükseklik seviyesinin üzerinde ise az kullanılan ya da hiç kullanılmayan duvar ve tepe pencereleri bulunmaktadır.

Şekil 10. Sergen (Burkut, 2014)

2.2.3. GELENEKSEL SAFRANBOLU EVLERİNDE SELAMLIK

Safranbolu’da erkeklerin mekânı selamlıktır. Burası aynı zamanda iş görüşmelerinin yapıldığı ve önemli misafirlerin ağırlandığı yerdir. Her evde hemen hemen bir selamlık katı ya da girişin yanında bir selamlık odası vardır. Bu kat ya da odalar özenle süslenmiştir (Şekil 11) (Beyazıt, 2014).

Şekil 11. Selamlık Odası (Özcan, 2022)

2.2.3.1.DÖNME DOLAP

Geleneksel türk evlerinde dönme dolaplar (Şekil 12); din, gelenek ve yaşam biçimini iç mekana aktaran en önemli donatılardan biridir. Mahremiyet olgusunu taşıyan dönme dolaplar eve gelen misafir ile evin kadınlarının karşılaşmadan hizmet etme amacı gözetilerek tasarlanmıştır. Dönme dolabın iç bölümünde dairesel formda raflar bulunmaktadır ve bu raflar merkezlerinden kendi eksenlerinde dönerek duvarın iki tarafında kap kacak alışverişini sağlamaktadır.

Şekil 12. Dönme Dolap (Özcan, 2022)

3. SONUÇ

Türk evi, bulunduğu coğrafi konumun ve iklim şartlarının yanında, yaşam tarzı ve kültürel değerleri ile gelişim göstermiştir. Bunlardan biri İslamiyetin kabulü ve bunun yaşam şekline mahremiyet esaslı tasarım olarak yansımalarıdır. Bir diğeri ise göçebe yaşam tarzının gereklilikleridir. Göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçen türk toplumunda oda düzeni, çadır düzeni ile benzer şekildedir. Her ikisinde de pratik kullanım ve işlevsellik ön plandadır. Kendi başına birçok fonksiyonu içinde barındıran oda, türk evinin temelini oluşturmaktadır. Bununla beraber, odayı oluşturan donatılardan olan dolap, ocak, yüklük, sergen ve sedir yapıyla beraber gelişim göstermiş ve yapıyla beraber inşa edilmişlerdir.

Bu çalışmada, geleneksel türk evlerine örnek olarak verilebilecek Safranbolu evleri incelenmiştir. Safranbolu evleri, türk evlerinin gösterişten uzak, yalınlığı ve işlevselliği ön planda olan tarzını belgeleyen örneklerden biridir. Yapının planını oluşturan birimlerin ve bu birimleri oluşturan donatıların kendi içlerinde ve birbirleriyle olan organizasyonları dönemin yaşam tarzını ve kültürünü en iyi yansıtacak şekilde çözümlenmiştir.

KAYNAKÇA

Bayazıt, N. (2014). Safranbolu Geleneksel Konutları ve Toplumsal Değişme. Safranbolu Belediyesi Safranbolu Araştırmaları Merkezi, Kültür Yayını No: 9. İstanbul: Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.

Binay, İ. (2021). Akademya Dergisi “Geçmişten Günümüze Türk Mimarisinin Değişimi” Erişim Tarihi: 31.01.2024 <https://akademyadergisi.com/gecmisten-gunumuze-turk-mimarisinin-degisim>

Burkut, E. (2014) . smanlı/Türk Evi Mekân Kurgusunu Modern Konut Mimarisinde Okumak. Yüksek Lisan Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2014

Günay, R., (1998), Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri, YEM Yayınları, İstanbul.

Hacıbaloğlu, M., (1989), Geleneksel Türk Evi ve Çağımıza Ulaşamamasının Nedenleri, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara.

Özcan, K. (2022). Rehbername “Kaymakamlar Gezi Evi | Safranbolu Kaymakamlar Müzesi” Erişim Tarihi: 31.01.2024 <https://www.rehbername.com/kesfet/kaymakamlar-gezi-evi-safranbolu-kaymakamlar-muzesi>

Piperno, R. (2021). Romeartlover “Nehirler-Safranbolu” Erişim Tarihi: 31.01.2024 <https://www.romeartlover.it/Safranbolu.html>

Tokol, T. (2017). Geleneksel Türk Evinde Yalınlık “Safranbolu Kaymakamlar Evi Örneğinde İç Mekan Donatıları” Sanat - Tasarım Dergisi

Ulukavak, K. (2007). Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu (Gözlemler-Derlemeler- Denemeler) Ankara: Bizim Büro Basımevi, Yay. Dağ. Tic. Ltd. Şti.

Yıldırım, K. Ve Hidayetoğlu, ML., (2009), “Türk Yaşam Kültürünün Geleneksel Türk Evlerindeki Yansımaları” 4th International Turkish Culture and Art Congress/Art Activity , Egypt, 02- 07 November.